

Nr 391.

Av herr **Hagberg** i Luleå m. fl., om förstatligande av importen och distributionen av mineraloljor.

Importen av mineraloljor har ökat kraftigt under senare år. Detta sammanhänger dels med det ökade beståndet av bilar och motoreyklar, dels med den ökade användningen av brännolja för industriell drift och för bostadsuppvärmning samt inom militärväsendet. Den totala importen av mineralolja framgår av nedanstående tabell:

	I milj. ton
1939	1,475
1946	1,820
1947	3,085
1948	3,212
1949	2,932
1950	3,627
1951 (januari—oktober)	3,901

Antalet bilar, bussar och motoreyklar har jämfört med förkrigstiden ökat på följande sätt:

	Bilar och bussar	Motoreyklar
1939	248 854	48 711
1950	344 953	212 378

Motoreyklar inkludera ej lättviktare. Hela bilbeståndet fördelades 1950 på följande sätt: lastbilar 84 904, bussar 7 546, taxibilar 10 834, personbilar 241 669. Bilbeståndet fortsätter att växa kraftigt: under första halvåret 1951 nyregistrerades således 41 000 personbilar mot 27 000 under motsvarande period 1950.

Vad importen kostar.

Importen av mineralolja går årligen till betydande belopp. Jämfört med förkrigstiden ha de totala importkostnaderna utvecklats på följande sätt:

	I milj. kronor
1938	114,4
1949	328,8
1950	505
1951 (januari—september). .	624,8

Mineraloljeimportens andel av de totala importkostnaderna uppgick under perioden januari—september 1951 till cirka 9 % d. v. s. nästan lika mycket som kol- och koksimportens procentuella andel.

Länderfördelning.

I kommerskollegiets detaljerade årsberättelser rörande import och export är bensin uttryckt i liter, övriga oljor i ton. Det är därför nödvändigt att göra en uppdelning. I den uppdelning som följer här nedan ha medtagits dels de totala importkvantiteterna 1950, dels de viktigaste länderna, med angivande inom parentes av resp. importkvantiteter.

Bensin: totalt 674,1 milj. liter, därav Nederländska Västindien 367,5 milj., Iran 115,5 milj., USA 98,4 milj. och Arabien 90,4 milj. liter.

Nativolja: totalt 902 979 ton, därav Iran 350 182, Arabien 305 136, Mexiko 91 086, Colombia 85 307 och Venezuela 71 268 ton.

Motorbrännolja: totalt 1,97 milj. ton, därav Iran 708 000, Nederländska Västindien 668 000, Venezuela 228 000 och Frankrike 147 000 ton.

Fotogen: totalt 202 961 ton, därav Nederländska Västindien 110 936, Iran 45 792, Arabien 25 437 och USA 15 853 ton.

Transformatorolja: totalt 667 ton, därav USA 595 ton.

Paraffinolja och vit vaselinolja: totalt 663 ton, därav USA 335 och Nederländerna 182 ton.

Spindelolja m. m.: totalt 19 515 ton, därav USA 13 767 och Nederländska Västindien 5 186 ton.

Cylinderolja: totalt 6 829 ton, därav USA 6 500 ton.

Smörjoljor för förbränningsmotorer: totalt 29 156 ton, därav USA 17 938, England 5 920, Nederländerna 2 395 och Nederländska Västindien 2 211 ton.

Övriga smörjoljor: totalt 6 578 ton, därav USA 4 814 och England 1 096 ton.

Tungbensin: totalt 44 843 ton, därav Nederländska Västindien 24 170, Iran 12 676, England 5 943 och USA 2 055 ton.

Övrig tungbensin: totalt 324 ton, därav USA 177 och England 145 ton.

I fråga om länderfördelningen bör observeras dels den ganska betydande roll som Iran intar som leverantör av bensin, nativolja och motorbrännolja, dels USA:s framskjutna roll som leverantör av olika specialoljor, som det möjligen är förenat med svårigheter att köpa från andra länder. Det kan här tilläggas, att USA via Marshallplanen avsevärt stärkt sin ställning som oljeleverantör till Sverige genom att 67,9 milj. dollars av de 118,3 miljoner, som inköpstillstånden sammanlagt uppgingo till den 31 mars 1951, avsett inköp av råolja och petroleumprodukter. Detta är den enda stora post som förekommer i listan över Marshallmedlens fördelning; i övrigt rör det sig om småposter på lägst 0,1 och högst 5 milj. dollars.

Oljebolagen.

Importen och distributionen av mineraloljor domineras av dotterbolag till de stora internationella oljekoncernerna. De viktigaste av dessa äro:

1) Svenska Petroleum AB Standard, som äges av den amerikanska oljetrusten Standard Oil (Rockefeller). Under Standard sorterar Skandinavisk-Amerikanska Petroleum AB samt Esso AB. Enligt oljeutredningen ägas samtliga aktier utom 4 av Standard Oil.

2) AB Svenska Shell, som äges av det holländska oljebolaget Koninlijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indie samt det engelska Shell Transport and Trading Company (Royal Dutch-Shell). Samtliga aktier utom 3 innehas av de holländska och engelska moderbolagen.

3) Svenska BP Olje AB, som äges av det engelska Anglo-Iranian Oil, i vilket engelska staten innehar en tredjedel av aktiekapitalet. Samtliga aktier utom 4 innehas av det engelska moderbolaget.

4) Svenska Gulf Oil Company, som äges av den amerikanska Gulf Oil Corporation, USA:s näst största producent av råolja. Av aktiekapitalet (2 milj. kronor) äges 1,96 milj. av det amerikanska moderbolaget.

5) Caltex Oil AB (f. d. Texaco), som äges av California Texas Oil Corp., det näst största av de amerikanska oljebolagen. Moderbolaget innehar samtliga aktier utom 4.

De viktigaste inhemska företagen äro Nynäs Petroleum AB, Koppartrans Olje AB och Sveriges Oljekonsumenters Riksförbund. De båda sistnämnda ha tillkommit efter krigsslutet 1945. Huvudintressenter i Sveriges Oljekonsumenters Riksförbund synas vara Kooperativa förbundet, Bilägarnas inköpscentral, Svenska lantmännens riksförbund samt Svenska västkustfiskarnas centralförbund.

Några färska uppgifter om importens fördelning på de olika företagen finnas ej. Under perioden september 1939—april 1940, som oljeutredningen gjorde till föremål för speciell undersökning, kommo 75 % av importen på de utländska koncernbolagen, 10 % på de svenska oljeimportörerna och 15 % på statens reservförrådsnämnd.

De s. k. oceananläggningarna, till vilka tankfartygens last överföres, hade 1946 en kapacitet av 562 984 kbm. Härav kom på Shell 160 000 kbm och på Standard 132 000 kbm. Kooperativa förbundet förfogade vid denna tidpunkt över anläggningar på cirka 65 000 kbm.

Av de 242 oljedepåer, som funnos i landet 1946, ägdes 42 av Shell, 41 av Standard, 24 av BP, 18 av Gulf och 88 av Texaco.

Rörande bensinstationernas antal föreligga inga färska uppgifter. De utgjorde 1939 för hela landet 12 774, av vilka Standard ägde 4 637, Shell 4 520, Texaco 1 495, BP 774 och Gulf 855. Av hela antalet stationer förfogade således dessa fem bolag över 96,2 %.

Oljeutredningen.

Den 31 augusti 1945 fick handelsminister Myrdal bemyndigande att tillkalla en utredning »rörande statlig kontroll av importen av och handeln med bränn- och smörjoljor». Utredningen, som tillsattes den 14 september samma år, var färdig med sitt betänkande i februari 1947.

Bemyndigandet att tillkalla en utredning hade föregåtts av ett riksdagsbeslut (riksdagens skrivelse den 30 juni 1945) med begäran om skyndsamt utredning angående den framtida organisationen av handeln med brännoljor. I utskottsutlåtandet framhölls (citerar ur betänkandet, s. 60):

Mycket talade emellertid för att ett statligt eller statskontrollerat monopol skulle utgöra den lämpligaste organisationsformen. Det framhölls, att det här vore fråga om en nödvändighetsvara av förhållandevis homogen natur, för vars erhållande vårt land praktiskt taget helt vore beroende av import. Behovet av en förenkling och rationalisering av brännoljehandeln torde också bäst tillgodoses genom en sådan centralisering av handeln som en monopolisering innebure. Ett monopol syntes vidare utgöra det effektivaste medlet mot ett icke önskvärt inflytande från utländska trustintressens sida på den svenska marknaden. Såsom ensam köpare av den för hela landet erforderliga kvantiteten torde ett sådant företag ha stora möjligheter att få förmånliga inköpspriser. Även ur skatte-, handels- och försörjningspolitiska synpunkter syntes en dylik ordning kunna innebära fördelar. Den nya utredningen borde närmast få karaktären av kompletterande undersökningar till de tidigare utredningarna och kunna bli färdig i så god tid, att förslag kunde framläggas senast för nästa års lagtima riksdag.

Av utskottsutlåtandet framgår som synes, att avsikten var att handla med sådan snabbhet att 1946 års riksdag skulle kunna fatta beslut i saken. — I det avsnitt i utredningen, som avhandlade försörjnings- och handelspolitiska synpunkter, anknöt utredningen till ovan citerade utskottsutlåtande och framhöll:

Vår import följer i stort sett de vägar, som förbinda vår marknad med de genom dotterföretag här i landet representerade stora internationella koncernbolagens exportområden. Undantagen härifrån är endast den import från »oberoende» exportörer, som i viss utsträckning sker genom Johnson-koncernens raffinaderirörelse och de kooperativa oljeföretagen. En sådan ordning kan innebära både fördelar och nackdelar ur såväl försörjnings- som handelspolitiska synpunkter. Vår handel på detta område är utan tvivel med hänsyn till båda dessa förhållanden starkt bunden vid vissa länder och företag. Under normala tider med god tillgång på olja inom de av koncernbolagen behärskade exportområdena måste det ligga i dessa bolags eget intresse att få exportera så mycket som möjligt till sina dotterföretag och kundländer. Men även under tider av knapphet på varor eller under ett krig med försvårade transportförhållanden kan det vara både ett intresse och en ambition för koncernbolagen att i görligaste mån uppehålla förbindelser i alla de väderstreck, i vilka handeln tidigare haft och i tider av fred på nytt kan väntas få sina vägar.

Nackdelarna äro lika uppenbara. Sålunda kan i en tid av rubbningar i den fredsmässiga internationella handeln en sådan situation uppstå, som den vid krigsutbrottet hösten 1939. Ett hot förelåg då att de av sina moderbolag beroende företagen i Sverige icke skulle kunna räkna med någon import. Även om läget senare icke utvecklades som man kunnat befara måste tillbudet bedömas som allvarligt. Distributionsapparaten inom landet från oceananläggningen till bensinstationen behärskas nu i stort sett av importföretag, som äro direkt knutna till de största exportintressena. Den står därför till förfogande endast för de av dem förda märkesprodukterna. Andra exportföretag, som eventuellt skulle kunna offerera oljor till fördelaktigare priser än de som tillämpas av de här företrädde märkesföretagen, kunna följaktligen icke utan att först skaffa sig en egen distributionsapparat göra sig gällande på den svenska marknaden. Det redan nämnda undantaget representeras av Nynäs och de konsumentkooperativa sammanslutningarna. En sådan ordning måste ur prispolitiska synpunkter anses otillfredsställande, om de utländska märkesföretagen intaga en sådan ställning på marknaden

att de öva ett avgörande inflytande på prissättningen. Den kan dessutom handelspolitiskt måhända ge anledning till irritation, om ett land, med vilket vi i övrigt upprätthålla normala handelsförbindelser, erbjuder oss oljeprodukter på villkor, som äro acceptabla ur prissynpunkt, och vi tvingas avstå från inköp till följd av ägandeförhållandena inom distributionsapparaten. (Utredningen s. 229—230.)

Oljeutredningens förslag.

Oljeutredningen utmynnade i följande synpunkter och förslag:

Den svenska oljehandeln är icke större än att den organisatoriskt väl kan ombesörjas av ett enda företag. Förekomsten av varje ytterligare sådant betyder minskade möjligheter att tillgodogöra sig de ekonomiska och andra fördelar, som följa med en samordning av inköp och investeringar samt av den administrativa verksamheten.

Utifrån dessa synpunkter ha vi funnit att den mest ändamålsenliga lösningen måste vara att koncentrera all handel med bränn- och smörjoljor — med vissa inskränkningar beträffande raffineringsindustriens inköp av råolja — till ett av staten ägt monopolföretag. Övriga alternativ ha — sedan vi prövat skälen för och emot desamma — därför icke ansetts böra föranleda någon utförligare behandling i detta sammanhang.

(Utredningen s. 263.)

I motiveringen till förslaget pekas på en rad fördelar, som skulle följa av dess förverkligande: a) fördelaktigare inköpspriser, bl. a. genom spridning av inköpen på geografiskt sett olika exportområden, b) lägre fraktkostnader genom förvärvande av egen tankflotta, c) samordning av investeringarna i ocean- och depåanläggningar och bättre geografisk fördelning av dessa, d) rationalisering av detaljdistributionen, e) lägre transportkostnader inom landet, f) enhetliga priser över hela landet.

Utredningen avsåg att oljemonopolet skulle ha formen av ett aktieföretag med ett aktiekapital på lägst 50 och högst 150 milj. kronor. Staten skulle förfoga över 51 % av aktierna, medan övriga 49 % skulle kunna förvärfvas av »representativa konsumentssammanslutningar för bilismen, sjöflyget, industrien, jordbruket, fisket och fastighetsägarna». Styrelsen skulle bestå av 7 ledamöter, av vilka regeringen ägde att utnämna 4, däribland ordförande och vice ordförande. Bolaget avsågs att träda i verksamhet 1 juli 1948. Vid sidan om monopolbolaget skulle finnas en statlig oljeimportnämnd för att handlägga ärenden angående undantag från bestämmelserna om monopol.

I oljeutredningens förslag ingick slutligen också en beräkning av kostnaderna för upprättande av monopolbolaget. Det rörde sig om 197 milj. kronor, av vilka 85 milj. avsåg övertagande av befintliga företag, 80 milj. inlösen av varulager, 31 milj. ersättning till anställda och distriktsagenter samt 1 milj. ersättning till innehavare av bensinstationer. Däremot avstyrkte utredningen ersättning för förlorad näringsverksamhet (»goodwill») med följande motivering:

Med hänsyn till de speciella förhållanden som under slutet av 1930-talet kännetecknade lönsamheten inom denna bransch och det alltjämt i viss grad

extraordinära läge, som är rådande på marknaden, och då det måste anses tveksamt, huruvida en affärsvinst, som i varje fall till viss del grundar sig på en kartelliserad prispolitik, bör läggas till grund för en gottgörelse, varom här är fråga, kunna vi icke förorda att sådan ersättning skall utgå.

(Utredningen s. 292.)

De utländska oljebolagens bokslut.

De bokslut och balansräkningar, som finnas tillgängliga på patent- och registreringsverket, ge mycket knapphändiga upplysningar om oljebolagen, i synnerhet de utländska. I det följande redovisas en sammanställning av uppgifter som hämtats ur bokslut och balansräkningar för 1951, alltså avseende verksamhetsåret 1950.

Vad först aktiekapitalet beträffar, så utgör det för de fem utländska koncernbolagen (det är här och i det följande endast fråga om dessa) sammanlagt 45 milj. kronor, varav 17 milj. på Standard och 18 milj. på Shell. Det sistnämnda bolagets aktiekapital höjdes 1947 från 6 milj. genom utdelning av gratisaktier eller, som det heter i bolagsberättelsen, överförande av vinstmedel.

Det verkliga värdet av bolagens anläggningar är mångdubbelt högre än vad aktiekapitalet anger. Brandförsäkringarna uppgå till sammanlagt 135,6 milj. kronor, varvid för Standards vidkommande — som inte har brandförsäkrat utan »står självrisk» — endast de åtskilligt lägre liggande taxeringsvärdena ingå i beräkningen.

Endast tre av bolagen ha lämnat uppgifter om omsättningens värde. Det är Standard, PB och Caltex, vilkas omsättning sammanlagt uppgick till 512,9 milj. kronor. Det kan, med ledning av denna siffra, antagas att samtliga bolags omsättning 1950 låg någonstans kring 750 milj. kronor.

I vinster — av vissa bolag angiven som »årets vinst», av andra som nettovinst — redovisar bolagen 5,8 milj. kronor. De fördela sig ganska ojämnt med högst 2,5 milj. för Standard och lägst 40 530 för BP. Endast tre av bolagen verkställde utdelningar, uppgående till sammanlagt 3,0 milj. Särskilt uppseendeväckande var Gulfs utdelning (800 000 kronor), som utgjorde 40 % på aktiekapitalet. I ny räkning ha emellertid bolagen sammanlagt 23,0 milj. inestående i vinstmedel. Skälet till att vinstmedel av denna omfattning inestår torde främst vara, att man inte genom årliga höga utdelningar velat riskera en ny opinion för oljehandelns förstärkande. Vissa svårigheter att transferera vinstmedel till hårdvalutaländer, som det här i de flesta fall är fråga om, kunna också ha spelat in.

I sin rörelse ha bolagen 1 994 arbetare och 2 677 tjänstemän och övriga anställda. Samtliga bolag uppvisa större antal tjänstemän och övriga anställda än arbetare. Det beror sannolikt på att föreståndarna för bensinstationerna genomgående hänföras till kategorien tjänstemän och anställda.

Skilnaderna mellan de utbetalda lönesummorna äro också iögonfallande. Till de 1 994 arbetarna utbetalades 12,8 milj. i löner, men till de 2 677 tjänstemännen och anställda utbetalades 23,2 milj. Av dessa siffror kan utläsas dels att oljearbetarna utgöra en typisk låglönegrupp, dels att antalet högre

tjänstemän med förhållandevis höga löner är påfallande stort. (Det sistnämnda baserat på antagandet, att årsinkomsterna för föreståndare för »enmans»-bensinstationerna inte ligger så mycket över arbetarnas.)

Uppseendeväckande är också att de fem bolagen till direktörerna, övriga företagschefer samt i några fall i styrelsearvoden utbetalade 1,3 milj. kronor. Här framträder överorganisationen inom branschen i öppen dag. Mest typiskt i fråga om chefslöner är Caltex, som i löner till 136 arbetare utbetalade 906 000 kronor och i chefslöner 292 800 kronor.

Slutsatser.

Vad här anförts liksom de fakta och synpunkter som anförts av oljeutredningen motivera ett beslut på i stort sett den grundval som föreslagits av oljeutredningen. Det främsta motivet är att säkra landets försörjning med mineraloljor i krig och fred under gynnsammast möjliga betingelser. Det är ett livsintresse att frigöra vårt land från beroendet av de mäktiga amerikanska och brittiska oljetrusterna och därmed minska dessa länders inflytande över svensk ekonomi och indirekt över dess politik. Genom sådana åtgärder kunna därjämte oljearbetarna tillförsäkras en bättre existens i stället för att som nu tillhöra landets låglönegrupper. Rationalisering av organisation och distribution kan minska priserna på mineraloljan.

De anförda skälen tala för upprättande av ett statligt företag, i vilket alla sådana företag uppgå, som importera eller distribuera mineraloljor och som den 31 december 1951 voro helt eller delvis i utländsk ägo. Detta statliga företag bör eftersträva samarbete med OK och till denna anslutna organisationer, exempelvis viss samordning av inköp, import och distribution, överlåtande av vissa depåer och bensinstationer till dessa etc.

I frågor rörande inlösen av företag, ersättningar till enskilda etc. bör man i stort sett följa oljeutredningens förslag.

Upprättande av nya företag i branschen från enskildas eller grupper av enskildas sida bör göras avhängigt av tillstånd från Kungl. Maj:t i varje särskilt fall, varvid särskild uppmärksamhet bör riktas på att förhindra att de utländska koncernerna direkt eller via bulvaner ånyo intränga på den svenska marknaden.

Med hänvisning härtill föreslås,

att riksdagen i skrivelse till regeringen begär skyndsamt förslag på i stort sett de linjer som oljeutredningen förordar, men med ovan angivna undantag för att upprätta ett statligt företag, i vilket alla sådana företag uppgå, som importera eller distribuera mineraloljor och som den 31 december 1951 voro helt eller delvis i utländsk ägo.

Stockholm i januari 1952.

H. Hagberg.

Erik Karlsson.

Gustav Johansson.

Gunnar Dahlgren.